

Конституція України, міжнародні договори та міжнародно-правові акти як джерела екологічного права*

Кметь Т. О.¹, Антонюк О. О.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.10.2024	Право	349.6

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14035444>

Анотація. У даній статті досліджуються Конституція України, міжнародні договори та міжнародно-правові акти як джерела екологічного права. Наукова стаття ґрунтовно аналізує норми та принципи, закріплені в цих документах, що стосуються охорони навколишнього середовища. Адже Конституція України, як основний закон визначає основні засади екологічної політики держави, гарантує право громадян на безпечне довкілля та зобов'язує державу вживати заходів щодо його охорони. Не менш важливе місце посідають міжнародні договори, тому Україна ратифікувала численні міжнародні договори з екологічних питань, які стають частиною її національного права і мають пріоритет перед законами. До категорії міжнародно-правових актів належать декларації, принципи та інші документи, які не мають прямої юридичної сили, але відіграють важливу роль у формуванні екологічного права та спрямують правотворчу діяльність держави.

Ключові слова: Конституція України, міжнародні договори, міжнародно-правові акти, екологічне право, охорона навколишнього середовища.

The Constitution of Ukraine, international treaties and international legal acts as sources of environmental law need corrections

Annotation. This article explores the Constitution of Ukraine, international treaties, and international legal acts as sources of environmental law. The scientific article thoroughly analyzes the norms and principles enshrined in these documents related to environmental protection. After all, the Constitution of Ukraine, as the main law, defines the fundamental principles of the state's environmental policy, guarantees the citizens' right to a safe environment, and obliges the state to take measures to protect it. International treaties are no less important, therefore Ukraine has ratified numerous international treaties on environmental issues, which become part of its national law and take precedence over laws.

---

* Науковий керівник : Остапенко Л.О. д.юр.н., професор кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти, доцент Національний університет "Львівська Політехніка"

¹ студентка II курсу бакалаврату Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національний університет "Львівська Політехніка"

² студентка II курсу бакалаврату Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національний університет "Львівська Політехніка"

The category of international legal acts includes declarations, principles, and other documents that do not have direct legal force, but play an important role in the formation of environmental law and direct the lawmaking activities of the state.

Keywords: Constitution of Ukraine, international treaties, international legal acts, environmental law, environmental protection.

Вступ

В зв'язку зі збільшенням антропогенного впливу на навколишнє середовище питання екологічної безпеки та охорони природи набувають все більшого значення. Важливу роль у вирішенні цих питань відіграє екологічне законодавство, яке базується на принципах і нормах, закріплених у Конституції України.

Основним законодавчим актом, що регулює екологічні відносини, є Конституція України. Виходячи з принципу верховенства права, Конституція має найвищу юридичну силу і є основою всього законодавства. Усі закони, в тому числі і природоохоронні, приймаються на основі Конституції і відповідно до її положень.

За ієрархією закон є основним джерелом екологічного права. Закон - це нормативний акт, що його прийняв вищий представницький орган державної влади або безпосередньо народ (референдум), який встановлює початкові юридичні норми, має вищу юридичну силу і приймається з додержанням особливої законодавчої процедури [1,с.30].

Як джерело права найвищої юридичної сили Конституція України містить набір положень, які: а) виділяють в якості особливої конституційну функцію охорони навколишнього природного середовища; б) встановлюють загальноправовий принцип пріоритету охорони навколишнього природного середовища; в) закріплюють відповідальність нинішнього покоління перед майбутніми; г) передбачають екологічний суверенітет країни і обов'язки його захисту державою у внутрішніх і зовнішніх відносинах. Основний Закон держави встановлює конституційний екологічний правопорядок [5]. Метою дослідження є аналіз Конституції України, міжнародних договорів та міжнародно-правових актів як ключових джерел екологічного права, що формують нормативно-правову основу для забезпечення екологічної безпеки, сталого розвитку та захисту довкілля.

Результати

Характеристика конституційних засад екологічного права, як правило, подається на основі виділення груп норм Конституції України, які прямо чи опосередковано встановлюють принципи, вихідні положення та конкретні правила поведінки у галузі охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки. С.А.Боголюбов поділяє конституційні норми на три групи:

1. гуманітарні (які закріплюють екологічні права і обов'язки громадян);
2. природоресурсові (які визначають форми власності на природні об'єкти);
3. компетенційні (в яких розподіляється компетенція в галузі охорони навколишнього природного середовища) [2,с.28].

Конституція закріплює основи суспільного ладу, загальні засади державної політики, в тому числі в галузі екології. Ключове значення для регулювання екологічних відносин мають безпосередньо статті 13, 14, 16, 50, 66 Конституції України та ряд інших статей загального характеру, що забезпечують основоположне регулювання суспільних відносин, у тому числі екологічного характеру [3,с.34].

Зокрема, у ст. 13 визначено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її

континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу [1,с.30].

У ст. 16 гл. 1 Конституції України, яка визначає основи конституційного ладу, вміщено положення про те, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. У зв'язку з цією нормою відразу виникає питання щодо реальності її реалізації. Стаття 16 згадується у рішенні Конституційного Суду України № 7-рп/2001, де наголошується, що Конституція України закріпила у вищезазначеній нормі принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави. Така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків [4].

В Основному Законі держави визначено принципові засади взаємовідносин «громадянин - держава - природа». Так, згідно з ч. 1 ст. 50, Конституції кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Разом з тим, ст. 66 покладений на кожного обов'язок не заподіювати шкоду природі та відшкодувати завдані ним збитки. Частина 2 ст. 50 Конституції встановлює, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1,с.30].

Стаття 92, яка підкреслює юридичну силу основних законів держави, передбачає, що найважливіші екологічні відносини, зокрема принцип використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, дослідження космічного простору та відносини екологічної безпеки, повинні регулюватися виключно законом. Таким чином, ці конституційні норми є відправною точкою для прийняття відповідного екологічного законодавства з конкретних питань [1,с.30].

Міжнародне право посідає особливе місце у системі чинників, що забезпечують гармонізацію інтересів охорони довкілля та сталого розвитку суспільства. Міжнародне право також відіграє важливу роль у регулюванні екологічних відносин відграють міжнародні договори.

Відповідно до чинного законодавства ст.9 Конституції України зазначає, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [5].

У ч.1 ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України», під міжнародним договором України варто розуміти укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права договір, що регулюється міжнародним правом незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування [6].

Важливим моментом є необхідність з'ясувати співвідношення понять «міжнародно-правові акти» та «міжнародні договори». Ці поняття часто ототожнюють як теоретики, так і дослідники джерел у конкретних галузях права, особливо при аналізі українського законодавства. Саме тому законодавець використовує термін «міжнародні договори» (наприклад, ст. 9 Конституції України, Закон України «Про міжнародні договори України»).

Міжнародно-правові акти як джерела екологічного права, характеризуються стабільністю їх норм, що забезпечує сталість міжнародного правопорядку. Особливість державно-правової процедури оформлення згоди на обов'язковість міжнародного

договору у формі ратифікації, підписання надає договірним нормам додатковий авторитет у внутрішньодержавній сфері, полегшує їх взаємодію з національним правом [7].

Сфера застосування екологічного права відрізняється від кримінального, фінансового, адміністративного та трудового права своїм транснаціональним характером. Система міжнародних договорів у галузі охорони довкілля складається з:

1. глобальних договорів: ці договори мають універсальний характер і відкриті для участі всіх держав світу (конвенція про біологічне різноманіття, конвенція про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція));

2. регіональних договорів: ці договори укладаються між державами одного регіону і стосуються специфічних екологічних проблем, характерних для цього регіону (рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, конвенція про захист Чорного моря від забруднення);

3. двосторонніх договорів: ці договори укладаються між двома державами і регулюють екологічні питання, що стосуються їх спільних інтересів (угода про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки в галузі лісового господарства) [8].

Загалом міжнародні договори утворюють особливу групу джерел європейського права. У міжнародних договорах закріплюються зобов'язання Європейських Співтовариств, Європейського Союзу та їх держав-членів на міжнародній арені. Європейське співтовариство займає все більш активну позицію в процесі формування міжнародного екологічного права, беручи участь у міжнародних конференціях і переговорах, підписуючи міжнародно-правові акти та співпрацює з різними міжнародними організаціями, що займаються питаннями навколишнього середовища.

Міжнародні договори ЄС є джерелами норм одночасно двох правових систем: міжнародного (публічного) - з одного боку, права Співтовариства і Союзу - з іншого. Як джерело міжнародних прав і обов'язків, вони зв'язують не лише Співтовариство, але і кожну із держав-членів [9].

Не менш важливу роль у системі джерел екологічного права України відіграють рішення міжнародних судів та арбітражів. Ці рішення можуть використовуватися як джерело права при вирішенні екологічних спорів. Це актуально, коли національне законодавство не містить чітких норм для вирішення, також рішення міжнародних судів та арбітражів можуть створювати прецеденти, які потім використовуються судами та іншими органами влади при вирішенні аналогічних завдань.

Рішення міжнародних судів та арбітражів можуть використовуватися для захисту екологічних прав громадян. Яскравим прикладом може бути справа «Дубецька та інші проти України» (заява №30499/03, рішення від 10.02.2011) заявники із присілку Вільшина (Львівська область) постійно скаржились органам державної влади на шкоду, яка завдавалась їхньому здоров'ю та житлу внаслідок екологічного забруднення, спричиненого діяльністю збагачувальної фабрики «Червоноградська». Погоджуючись з наявністю серйозного шкідливого впливу діяльності цієї фабрики на життя заявників, органи державної влади неодноразово вирішували, що заявників необхідно пересилити з забрудненої території. Однак жодне таке рішення виконано не було.

В даній справі, на думку ЄСПЛ, є достатньо сильний зв'язок між забруднюючими викидами та державою, щоб постало питання відповідальності держави за статтею 8 Конвенції з прав людини [10]. ЄСПЛ вважає, що коли йдеться про широкі межі розсуду, надані державам в контексті їхніх екологічних зобов'язань за статтею 8 Конвенції, встановлення загального права заявника на безоплатне нове житло за рахунок держави було б перебільшенням. Проте скарги заявників за статтею 8 також могли бути вирішені належним розв'язанням екологічних проблем. Загалом вбачається, що протягом всього

періоду, що розглядається, і шахта, і фабрика здійснювали діяльність не у відповідності з застосованими положеннями національного екологічного законодавства та уряд не зміг ані сприяти переселенню заявників, ані забезпечити функціонуючу політику, щоб захистити їх від екологічних ризиків, пов'язаних з постійним проживанням у безпосередній близькості до вказаних промислових підприємств. Такі дії складають порушення ст. 8 Конвенції [11].

Судова практика ЄСПЛ поширює свою юрисдикцію на територію України, причому це не залежить від того, чи стосувалися ці рішення безпосередньо України і її громадян, чи рішення було прийнято стосовно іншої держави.

Повертаючись до Конституції України як джерело екологічного права, у ній містяться найважливіші норми, які регулюють відносини у галузі взаємодії людини і навколишнього природного середовища. Ці норми повинні розглядатися:

1. як конституційні засади екологічного права;
2. як спеціальні приписи вищої юридичної сили щодо окремих екологічних відносин і їхніх об'єктів [2,с.28].

Щодо Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у ній прямо не передбачені екологічні права громадян, проте існує безпосередній зв'язок між правом на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла, передбаченого статтею 8 Конвенції, та правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля [12].

Міжнародно-правові акти у сфері охорони довкілля є рамковими і залишають за учасниками вибір засобів досягнення їх цілей. Тому найбільш ефективним способом імплементації таких актів у національне законодавство України є спосіб трансформації, який полягає у прийнятті державою на основі тексту міжнародно-правового акту чи окремих його статей відповідних норм внутрішнього права.

Основними шляхами вирішення проблем імплементації міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля в Україні є такі:

- 1) оперативне доповнення або зміна національного екологічного законодавства;
- 2) визначення конкретних механізмів та шляхів реалізації взятих Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля;
- 3) створення окремих підрозділів у структурі Міністерства екології та природних ресурсів України, які свою діяльність концентрували б на реалізації відповідного міжнародно-правового акту та забезпечували б співробітництво у цьому напрямку;
- 4) забезпечення інформування та активнішого залучення спеціалізованих громадських організацій екологічного спрямування та зацікавлених територіальних громад при прийнятті екологічно-значимих рішень [13].

Висновки

Конституція України, міжнародні договори та міжнародно-правові акти відіграють фундаментальну роль у формуванні та розвитку екологічного права України. Конституція України проголошує право людини на безпечне довкілля та зобов'язує державу вживати заходів щодо його охорони. Це є основоположним принципом, на якому ґрунтується все екологічне законодавство України. Міжнародні договори, до яких Україна приєдналася, становлять важливе джерело екологічного права. Вони містять норми, що регулюють широкий спектр екологічних питань, таких як зміна клімату, забруднення довкілля, транскордонні екологічні проблеми, збереження біологічного різноманіття тощо. Міжнародно-правові акти, прийняті міжнародними організаціями, також можуть бути джерелами екологічного права України. Всі ці джерела права тісно взаємопов'язані та доповнюють одне одного. Конституція України встановлює загальні принципи охорони довкілля, міжнародні договори розвивають ці принципи та встановлюють більш детальні норми, а міжнародно-правові акти сприяють гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Важливо зазначити, що

міжнародні договори та міжнародно-правові акти застосовуються в Україні лише після того, як вони були ратифіковані Верховною Радою України. Таким чином, Конституція України, міжнародні договори та міжнародно-правові акти посягають важливе місце у забезпеченні охорони довкілля в Україні та сприяють сталому розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Х. Право, 2005.
2. Ільків Н.В. Екологічне право України. Курс лекцій. Львів. 2013
3. Екологічне право України : навч. посіб. / Н.Р.Кобецька. - 2/ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2008. 352 с. Бібліогр. 330-344.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, ч. 1,3 ст. 2, ч.1 ст.3 8 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) № 7-рп/2001 від 30 травня 2001 р.
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
6. «Про міжнародні договори України» Закон від 29.06.2004 № 1906-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
7. «Про міжнародні договори України» Закон України від 29.06.2004 року № 1906-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
8. Перелік міжнародних угод у сфері охорони навколишнього природного середовища, стороною яких є Україна, та стан їх виконання. URL: <https://data.gov.ua/dataset/14e88505-7761-4565-ab3b-d60eeced0b34>
9. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: навч. посіб. Львів, 2004, 258с.
10. Європейська конвенція з прав людини від 17.07.97 року №475/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
11. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ. Справа «Гримковська проти України» (Заява № 38182/03) від 21.07.2011 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text
12. «ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ» Закон України від 17.07.97 № 475/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
13. «Про охорону навколишнього природного середовища» Закон України від 25.06.1991 року № 1264-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>